

SÖZÜN ÇİÇƏK-ÇİÇƏK ADLARI

(“Sətirlərdə uşaq obrazları” bölümü (“Gülüzənin şeirləri” kitabından) tədqiqat müstəvisində)

Ayətcan ZİYAD
(İSGSSNDSSROV),
Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər birliklərinin üzvü,
yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı.

GİRİŞ: Uşaq ömrü öz dəliliyi, erköylüylü, yaşının kiçik illərində bizi “əsəbiləşdirdiyi” məqamları ilə zaman ötdükə şirinləşib ən əziz xatirəyə çevrilib yaddaşlara həkk olan bir dünyadır. Artıq baba, nənə olduğumuz illərdə övladımızın körpə yaşlarında “başımıza açdığı oyunlara” indiki günlərimizdə bir az bal-şəkər şirinliyi, bir az da məzə qatıb danışığıllur, həzz alır, xoşlanırıq.

Məsələn, qəfil yadıma düşsə bilər ki... Oğlumla dostlaşmış iki sərçə vardı, hansı ki, adına “Babəkin sərçələri” deyirdik. Oğlum eyvana çıxdımı, sərçələr əvvəlcə onun çiyinlərinə qonar, sonra qollarının üstü ilə yeriyə-yeriyə gəlib ovcundakı çörək qırıntılarından birini götürüb “pırr” edib havaya qalxdılar. Bu hal Babəkin ovcundakı çörək qırıntıları qurtarana qədər davam edərdi.

Yaxşı dil açmadığı vaxtları. Bir də göürdün gözləri sevincdən parıldaya-parıldaya nəyi isə göstərdi: “Bax, çənbərənin yanında çöpün üstündə mətə-nək donub”. Pəncərənin yanındaki çöpün üstünə kəpənək qonduğunu bizə belə başa salırdı.

Yaxud, ilk dəfə işıqforun işığının yanib-sönməsini gördəndən sonra nöinki işıqforun, evdəki lampaların da yanib-sönməsi onun üçün “danq” kəlməsilə ifadə olunurdu. Deyək ki, demək istəyirdi ki, “lampanı yandırın”. Bu fikrini belə ifadə edirdi: “danq”. “Lampanı söndürün” tələbi də onun üçün “danq” idi.

Olurdu ki, mənzilin girişindəki lampa unudulub söndürülməyib. Mənzilin girişində qoyulmuş şkafın sol qapısını açıb ustufca divara çırpırdı. Və qürurla bizə baxırdı: “danq”. Yəni ki, gördüz, işığı söndürdüm.

O illərdən 40 ilə qədər zaman ötüb. İndi nəvələrimdə bunabənzər şirinlikləri müşahidə edəndə, 40 il əvvəl oğlumda gördüklərimiz yada düşür və bu

xatirələri xatırlayıb ürək dolusu həzz alırıq.

ARASDIRMA: Z.Ustacın yeni təqdimatda və yeni tərtibatda işıq üzü görən “Gülüzənin şeirləri”ndəki “Sətirlərdə uşaq obrazları” bölümünə [4. s.83-96] daxil edilən şeirlər də beləcə real həyat hadisələrindən qələmə alınan əsərlər, bu əsərlərin qəhrəmanları isə özlüyündə müxtəlif karakter bil-məcələriylə yaddaşlara hopası, təxminən, bir-birinin eyni olan oxşar təbiətli azyaşlılardır. Biri sadələvh, digəri çoxbilmiş, üçüncüsü yox yerdən dava qoparan, sonrakı nəfsinə yiyəlik etməyi bacarmayan... Fakt olanı isə budur ki, onların hər biri həyatdan bizlərə tanışdır, adını xatırlaya bilmədiyimiz haçanca “qarşılaşdığımız” uşaqlardan biridir.

Məsələn, Etibarla Ehtiram bir-birini başa düşən, bir-birilə hesablaşan uşaqlardır. Hansı işi necə yerinə yetirmək lazımdırsa, hər ikisi eyni düşüncədə olur. Belə ki, qaranquşların hansı səbəbdən görünmədiklərindən anlaşıq olan uşaqlar havalının soyumasından, qarlışaxtalı günlərdə quşların ac qala, yaxud xəstələyə biləcəklərindən narahatdırlar. Odur ki, elan yazıb divara yapışdırırlar ki, kim qaranquşların yerini bilirsə, onlara desin:

Etibarla Ehtiram
Yazdılar belə elan:
“Qaranquşlar itibdir,
Varmı xəbəri olan?”
 (“Etibar və Ehtiram”)

Şeiri oxuyan hər hansı azyaşlı elə o andaca özünə sual edir ki, görəsən quşlar niyə qəfil yoxa çıxıblar? Təbii ki, uşaqlar (burada, Etibarla Ehtiram) sualı cavablandırmaq imkanında olsaydılar, qaranquşları elan vasitəsilə axtarmaq məcburiyyətində qalmazdılar. Sualın cavabı müəllim, yaxud valideyn tərəfindən aydınlaşdırılır. Məlum olur ki, quşların başında heç bir qəzavü-qəder yoxdur, onlar itməyiblər, sadəcə havalı soyuduğundan uçub isti ölkələrə gediblər, qaranquşların təbiəti belədir, onlar bu xislətdədirlər.

Belə olan halda “o hansı quşdur ki, yaşadığı yeri heç vaxt tərk etmir” sualı meydana çıxır. Sualın cavablandırılması məktəbliyə əlavə bilgi qazanmaq şansı yaradır. Azyaşlı müəlliminin, yaxud valideynin köməyiylə öyrənir ki, sən demə havalı soyuyanda yaşadığı yeri tərk etməyən quş da varmı və bu quşun adı sərçədir

Müəllif Etibar və Ehtiram obrazlarını yaratmaqla eyni zamanda bəzi dəcəl uşaqlara onu da başa salmaq istəyir ki, quşları sevmək, onlara qarşı qayğıkeş olmaq lazımdır.

Balaca qəhrəmanlar öz səfəllikləri, səmimiyyətləri ilə bir-

lirlərinə bənzər olduqları kimi, fərqlilikləri də var. Məhz bu və bunabənzər xarakterə malik olmaqlarıdır əsəri oxucuya sevdirən, gündəmdə qalmasına yardımçı olan, yoruculuq, usanmaq kimi bir haldan oxucunun yaxasını qurtaran. Bu isə xüsusilə uşaq ədəbiyyatı üçün vacib şərtlərdəndir. Məsələn,

Jalə, Damla və Şəbnəm
Yola getmirdi heç vaxt.
Bir gün Yağmur dillənib,
Hamısını qoydu mat.
 (“Jalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur”)

Yaxud, Zümrüdlə Zamin heç vaxt yola getmirlər. Problem isə Zümrüdlə Zaminin yəndədir, gözü hər gördüyündən kirə istəyir. Hər dəfə də onların mübahisəsinin üstünə su səpmək, yoluna qoymaq Zəhranın öhdəsinə düşür:

Zanbağı görən kimi,
Zümrüd dedi Zaminə,
Paxil deyilsən əgər,
Zanbağımı ver mənə.
Zəhra qarışdı işə,
Sonra dedi, bu qədər
Tənbəl deyilsən əgər,

Zəhmət çək, özün becər!
 (“Zümrüd, Zamin və Zəhra”)

Mirzə İbrahimovun “Sənət, sənətkar və zəmanə” məqaləsində yazdığı kimi, obraz real həyat hadisələrinə əsasən yaranır, “həmişə təbiətin, varlığın, canlı insanın bədi inikasıdır, onun əsas, tipik xüsusiyyətlərini saxlamaqla həm mənasını, həm də formasını doğru əks etdirir” [3. s.74]. Bu fikri bir qədər başqa tərzdə ifadə edən Xəlil Əlimirzəyəvə görə, “Yazıcının şəxsiyyəti, əqli mühakimələri və mənəvi dünyası onun yaratdığı obrazların, xarakterlərin ruhuna, varlığına hopur. Bu obrazlar ictimai varlığı, həyat həqiqətini əks etdirməklə bərabər, həm də sənətkarın zəkasının, dünyagörüşünün, ictimai ideal və amalının, vətəndaşlıq mövqeyinin, milli bəşəri duyğularının süzgəcindən keçərək formalaşır, onun dühasının, bədi təxəllüyünün işığında canlanır, həyata vəsiqə alır” [1. s.17].

Bölümə uşaq obrazlarına aidliyi yetən 28 şeir daxil edilib. Ancaq bu o demək deyil ki, “Sətirlərdə uşaq obrazları”nın qəhrəmanları cəmi 28 nəfərdir, xeyr. Elə şeir var onda iki, bəzən üç obrazla qarşılaşırıq. X.Ə-

limirzəyəvin yazdığı kimi, yazıçı şəxsiyyətinin, əqli mühakiməsinin və mənəvi dünyasının məhsulu olan bu ədəbi qəhrəmanlar arasında təbiət etibarlı ilə bir-birinin oxşarı olub bir-birilə yola gedənlər də var, xaraktercə bir-birindən fərqli olanlar da. Ancaq başlıca məziyyət bundadır ki, bu “İnsan xarakterlərinə, ehtiraslarına, fikir və arzularına biz hər şeydən qabaq həyatda rast gəlirik” [3. s.76].

Məsələn, “Vahid” şeiri I Qarabağ müharibəsində şəhadət zirvəsinə ucalmış Vahid Abbasovun xatirəsinə həsr olunub. Cəmi dörd misradan ibarət şeirdə müəllif qətiyyətli, sözünün sahibi, vətənpərvər bir Azərbaycan övladının obrazını yaratmağa müvəffəq olub. Azərbaycanlı xarakterinə sahib kişi obrazı,

Vahid getdi əsgərə,
Həmişə dedi: - “Oldu!”
Postunu tərk etmədi,
Vətəncün şəhid oldu.

Əsərdə “Vahid” adı hansı hərfə başlayır, “V” hərfi ilə başlayan daha hansı insan adı bilirsiniz?, “Əsgər niyə həmişə “Oldu!” deyə cavab verməlidir?” “Vahid Abbasov kimdir? Kimlərlə döyüşdə və hansı cəbhədə şəhid olub?”, “Şəhid olmaq nə deməkdir? Vətən uğrunda şəhid olan hansı Milli Qəhrəmanlarımızı tanıyırsınız?” sualları qoyulmaqla şagirdə düşünmək qabiliyyəti formalaşdırmaq və onun əlavə bilgi əldə etməsi üçün tələbat doğuran şərait yaradılmış olur.

Yetişməkdə olan nəsildə vətənpərvərlik duyğularını aşılayan başqa bir şeir isə “Ömər və Əsmər” adlanır. Şeirdə vətənpərvərlik və vətəndaşlıq duyğularının Ömər qanında-canında olduğu diqqətə çatdırılır:

Söhbət edirdi,
Ömərlə Əsmər.
Ömər dedi ki,
Olacaq əsgər!

Yetişməkdə olan nəsildə vətənpərvərlik duyğularının aşılanmasını qarşıya məqsəd qoyan müəllif yeniyetməyə aşağıdakı sualları ünvanlayıb: “Səncə əsgər olmaq nə deməkdir?”, “Sən böyüyəndə kim olacaqsan?”

Azyaşlıya bu kimi duyğuların ruhən hakim kəsilməsi üçün əsgərlərin orduda istifadə etdiyi və uşaqlara da oyunlardan, cizgi filimlərdən, başqa filimlərdən tanış olan “tapança”, “tank” kimi vasitələrdən bəhrələnilir.

Natiq tutdu Tofiqi,
Əlində tapançası.
Tofiq təslim olmuşdu,
Yer yox idi qaçası.
 (“Natiq və Tofiq”)
Yaxud,
Tuncay topu tulladı,
Tutu, topu tut görək!
Top-top mənə yaraşmaz,
Mən tankçı olum görək!

(“Tuncay”)

“Sətirlərdə uşaq obrazları” bölümünə daxil edilən şeirlər üç yarımşərtləvhə altında qruplaşdırılıb: 1 - “Bir ad bir şeir”; 2 - “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər”; 3 - “Tam və bitkin şeirlər”.

“Bir ad bir şeir” yarımşərtləvhə altında 16 şeir (“Tuncay”, “Nəğmə”, “Yusif”, “Leyla”, “Raul”, “Rəna”, “Malik”, “Qaşay”...), “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər”də 9 şeir (“Natiq və Tofiq”, “Rahib və Əkbər”, “Fuad və Fərid”, “Jalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur”...), “Tam və bitkin şeirlər”də isə 3 şeir (“Ağıllı Gülər”, “Oyanın, bahar gəlib”, “Balaca reklamçı”) daxil edilmişdir.

“Bir ad bir şeir” və “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər” bölgələrinə uşaq adlarına yazılan şeirlər daxil edilib. Həmin adın daşıyıcısı olan uşağın hansı təbiətdə olması, orta təhsilini başa çatdırdandan sonra həyatda kim olacağı haqda düşüncələri gündəmə gətirilir. Şeirlərin sonluğunda hərfə və adlarla əlaqəli suallar, yaxud tapşırıqlar da verilir ki, bütün bunlar azyaşlının dünyagörüşünün genişlənməsinə, iti düşünmə qabiliyyətinin formalaşmasına xidmət edən xüsustardır.

“Bir ad bir şeir” yarımşərtləvhə altında qruplaşdırılan şeirlər əsasən, dörd misradan ibarət olub birbəndlik şeirlərdir. Məsələn, “Uğur”, “Jalə”, yaxud “Zahir”. Adları çəkilən uşaqların hər biri özünəməxsus təbiətə malikdir. Müəllifin qarşıya qoyduğu məqsəd də elə budur: qəhrəmanın hansısa bir cəhəti, yaxud məşğuliyyəti ilə oxucusunu tanış etmək.

Məsələn, “Uğur” mühəndis, “Jalə” jurnalist olmaq arzusundadır. Uğur bu arzusunu göylərlə bölüşür, Jalə isə babası ilə:

Uğur baxıb göylərə,
Dedi, usta olacam!
Uca bir qüllə tikib,
Ulduzlara çatacam!
 “Jalə” şeirində isə oxuyuruq:
Jalə aldı jurnalı,
Baba, ver baxacağam!
Böyüyəndə istəsəm,
Jurnalist olacağam!

Zahir isə, öz kəlmələri ilə ifadə etsək, gəmiçi olmaq arzusundadır:

Zahir düzəldi,
Balaca gəmi.
Dedi: - Bu gəmi,
Mən də gəmiçi.

Tədris prosesi zamanı məktəbliyə “Uğur böyüyəndə usta, yaxud mühəndis, Jalə jurnalist, Zahir gəmiçi olmaq arzusundadır, sən böyüyəndə kim olmaq, yaxud hansı sənətə yiyələnmək istəyirsən?” - suallarını ünvanlamaqla (şair Uğur, Jalə və Zahir obrazlarını şeiriyyət müstəvisinə gətirməklə) azyaşlı oxucusuna demək istəyir ki, heç də hamının ali təhsil alması vacib deyil, həyatda başqa peşələr, sənətlər də var.

(Davamı var)